

УДК 378.014.54:005.922.7

І. М. ШОРОБУРА

доктор педагогічних наук, професор
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті розкрито теоретико-методологічні засади освітнього менеджменту, показано його сутність, закономірності, принципи.

Зокрема, зауважено на принципах цілеспрямованості, плановості, компетентності, стимулювання тощо. Принцип цілеспрямованості визначено сутністю програмно-цільового управління, він передбачає чітку постановку цілей перед кожним закладом освіти та кожним його підрозділом. Акцентовано на принципі плановості управління, який пов'язаний із програмно-цільовим управлінням і передбачає складання програми дій та її реалізацію. Зазначено, що принцип компетентності означає знання менеджером об'єкта управління, його здатність сприймати компетентну консультацію фахівців при прийнятті рішень. Наголошено, що принцип стимулювання передбачає мотивацію трудової діяльності на основі використання матеріальних і моральних стимулів, а принцип ієрархічності – вертикальний поділ управлінської праці. Висвітлено основні групи методів управління: адміністративних, психолого-педагогічного та суспільного впливу, стимулювання, прогнозування тощо.

Ключові слова: менеджмент в освіті, методологія менеджменту, закономірності управління, принципи управління, методи управління.

Законом України “Про освіту” визначено, що освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства й держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, забезпечення освіти кваліфікованими фахівцями. Сучасна система освіти є однією з важливих підсистем суспільства. І тому якість управління кадровими ресурсами впливає на її рівень і результативність. Управління як форма людської діяльності є конкретизацією загальних філософсько-методологічних закономірностей, тобто основні категорії управління, їх взаємозв'язок значною мірою визначаються філософським світоглядом управлінців. Це стосується як мети управлінської діяльності, так і методів оптимізації досягнення цієї мети, зокрема й у галузі освіти.

Як відомо, сучасна наука вступила в суттєво новий етап свого розвитку, основою якого є синергетика, що втілилася в новій науковій методології, на яку повинна спиратися й сучасна система управління освітою. Зокрема, це стосується співвідношення стандартів освіти з вільним вибором змісту навчання, його методу, репродуктивних і творчих процесів педагогічної діяльності, централізованих і децентралізованих форм управління всією системою освіти.

Сучасному погляду на управління освітою найбільшою мірою відповідає системний підхід. Саме він є методологічною основою досліджень у працях Ю. Конаржевського, Г. Серікова та цілої низки інших фахівців у галузі управління освітою. Цей підхід забезпечує сучасне бачення цього процесу в науці, співвіднесення методології системного підходу з діалектичними протиріччями, що мають місце в сучасній освітній практиці, а також із проблемами, що впливають із них.

Соціально-психологічні аспекти менеджменту в освіті розкрито в дослідженнях Н. Коломінського, який визначив особистісно-діяльнісний підхід до менеджменту, резерви його вдосконалення. Теоретичні положення менеджменту в освіті висвітлено в дослідженнях І. Мороза, Л. Федулової, Є. Ходаківського, І. Шоробури та ін. Принципи та закономірності освітнього менеджменту досліджено в працях І. Завадського, О. Мармази, М. Мартиненко та ін. Зауважено на конкурентоздатності та ефективності менеджменту (Л. Басовський, О. Білорус та ін.), а також на наукових методах управління (Р. Блейк, Дж. Моутон та ін.).

Мета статті – розкрити теоретико-методологічні засади освітнього менеджменту, висвітлити його сутність, принципи та закономірності.

Менеджмент є однією із складових успішного бізнесу. Його ціль у системі вищого навчального закладу полягає в тому, щоб освітні послуги були якісними й тим самим забезпечували стійку конкурентоспроможність вишу. Відомо, що поняття “менеджмент” має декілька трактувань: процес постановки й досягнення цілей за допомогою мобілізації праці людей, їх інтелекту, мотивів поведінки, а також за допомогою фінансових і технічних ресурсів; уміння досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей; управлінська функція, вид діяльності з керівництва людьми в найрізноманітніших організаціях; галузь людського знання, що допомагає здійснити цю функцію [3].

Це далеко не повний перелік визначень менеджменту, спільність яких зводиться до такого: управлінська діяльність, орієнтація на кінцеву мету, людиноцентристський підхід до управління. Стосовно освітніх установ може йтися про педагогічний менеджмент, що враховує особливості його діяльності. Використання й адаптація менеджменту полегшуються тим, що багато його цілей уже давно розроблено й реалізовано в українській практиці управління. Адаптація можлива тільки з урахуванням традиційних українських особливостей, психологічних і етичних цінностей народу, а також при одночасному вивченні, узагальненні та поглибленні власного досвіду управління, його трансформації й насиченні новим змістом. Педагогічний менеджмент як ланка соціального управління повинен узяти все позитивне, що накопичено в управлінні, й розвиватися стосовно освітніх установ, базуючись на наукових основах філософії, соціології, педагогіки, економіки, кібернетики. Педагогічний менеджмент ще тільки починає зміцнювати свої позиції в педагогічній науці та практиці діяльності освітніх установ. Розглядаючи педагогічне управління (М. Сибірська,

Т. Шамова та ін.) і враховуючи світовий досвід менеджменту, узагальнений у працях М. Альберта, М. Мескона, педагогічний менеджмент передбачає забезпечення досягнення цілей з орієнтацією на прикінцевий результат за допомогою ефективного використання творчого потенціалу керівництва, всього педагогічного наукового колективу.

Особливою галуззю менеджменту є менеджмент у вищих навчальних закладах, який має свою специфіку та притаманні тільки йому закономірності. Ця специфіка полягає в особливостях предмета, продукту, знарядь і результатів праці менеджера освіти.

Менеджмент вищих навчальних закладів – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності. Основні функції менеджменту в освіті: прийняття розумного рішення; організація виконання прийнятих рішень; створення належних умов для ефективної роботи освітнього закладу; контроль за виконанням рішень.

Методи управління в педагогічному менеджменті полягають у такому: група адміністративних методів – регламентація діяльності виконавців, її нормування, робота з кадрами; група методів психолого-педагогічного впливу – забезпечення сприятливого психологічного клімату, стимулювання творчості та ініціативи, прогнозування соціальних перспектив розвитку освітнього закладу; методи суспільного впливу – розвиток демократії колективів, запровадження лояльної конкуренції, толерантності, підвищення престижу та іміджу [4].

За визначенням В. Симонова, педагогічний менеджмент – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності. Під освітнім процесом він розуміє сукупність трьох складових: навчально-пізнавального, навчально-виховного, самоосвітнього процесів. Виходячи з такого визначення, науковець зазначає, що будь-який викладач по суті є менеджером навчально-пізнавального процесу, а керівник навчального закладу – менеджером навчально-виховного процесу загалом (як суб'єкти управління цими процесами).

На основі теоретичного аналізу психологічних особливостей менеджменту освіти Н. Коломінський запропонував таке визначення цього поняття: менеджмент в освіті – це усвідомлена взаємодія керівника з іншими людьми – підлеглими, партнерами, своїми керівниками, учнями, батьками тощо, спрямована на забезпечення їх активної скоординованої участі в досягненні поставленої мети [2].

Отже, менеджмент в освіті (освітній менеджмент) – це теорія та практика управління стратегічною галуззю національного господарства в ринкових умовах, об'єкт якої – процес управління освітніми системами, а предмет – протиріччя, закономірності, відносини в процесі управління освітніми системами в навчальних закладах.

Призначення менеджменту в освіті – створити освітнє середовище, що ефективно працює та відповідає сучасним вимогам, є привабливим для реального та потенційного споживача соціальної групи й базується на принципах системного підходу.

Управління має опиратися на об'єктивно існуючі потенційні можливості системи. Ніякі керівні впливи не здатні змусити систему виконувати більший обсяг функцій, ніж закладено в її системних властивостях. Для зародження та розвитку будь-якої системи існують об'єктивні підстави. В освіті це – соціальне замовлення, яке виконує управлінські (перспективно орієнтовані, регулюючі) функції щодо системи. При реалізації управлінського впливу треба враховувати і цілі людини, і цілі системи. Вони не повинні суперечити одні одним. Управляючи, людина спирається і на попередній досвід розвитку системи управління нею, і на свою поточну діяльність.

Кожен із перерахованих постулатів є методологічною основою управління освітою в навчальному закладі на двох його складових: внутрішньому та зовнішньому управлінні [3].

Внутрішнє управління супроводжує будь-які дії людини, спираючись на особисті потреби й цілі, а зовнішнє – зумовлене цілями, що можуть бути і особистими, і груповими, і суспільними. Кожен із перелічених видів управління характеризується наявністю мети та виробленням управлінських впливів, орієнтованих на її досягнення. Для зовнішнього управління, таким чином, є необхідність створення програм розвитку освіти.

Професійна специфіка менеджменту у вищих навчальних закладах полягає: в суб'єктивності, особистісності об'єкта впливу, а також його результаті; в багаторівневій будові системи управління, яка зумовлює опосередкованість, віддаленість кінцевого результату від безпосередніх продуктів діяльності менеджерів; у значній залежності результату від ступеня гуманізації управлінської концепції менеджера.

Це – наукові моделі, ідеї, за допомогою яких конструюються системи управління, які можуть бути орієнтованими на організаційну культуру, інновації, мотивацію працівників, оптимальність стилю керівництва, завдання та особливості діяльності, філософію організації.

Сучасне управління характеризується такими рисами: гнучкість, швидкість реагування, адаптованість до ринкових умов, орієнтація на стратегічне планування діяльності, базовим капіталом якого є її інтелектуальний потенціал, людський ресурс, реалізація можливостей якого дає основний прибуток.

Менеджмент освіти має власні методологію (сукупність принципів, прийомів і процедур дослідження освітньої сфери суспільства, її управління) та методіку, яку становлять загальнологічні методи, методи теоретичного дослідження, емпіричні методи [5].

Важливу роль у менеджменті відіграють загальні принципи управління, які характеризуються тим, що мають універсальний характер, впливають на всі сфери управління та галузі народного господарства, в тому

числі освіти. До загальних принципів управління можна зарахувати цілеспрямованість, спланованість, компетентність, дисципліну, стимулювання, ієрархічність.

Принцип цілеспрямованості визначений сутністю програмно-цільового управління й передбачає чітку постановку цілей перед кожним закладом освіти та кожним його підрозділом. Принцип плановості управління також пов'язаний із програмно-цільовим управлінням і передбачає складання програми дій та її реалізацію. Принцип компетентності означає знання менеджером об'єкта управління або принаймні його здатність сприймати компетентну консультацію фахівців при прийнятті рішень.

Принцип стимулювання передбачає, насамперед, мотивацію трудової діяльності на основі використання матеріальних і моральних стимулів. Матеріальне стимулювання базується на особистій економічній зацікавленості працівників у результатах праці, моральне – загалом, на психологічному впливі на працівників.

Принцип ієрархічності передбачає вертикальний поділ управлінської праці, тобто виділення рівнів управління й підпорядкування нижчих рівнів управління вищим. Цей принцип враховують при формуванні організаційних структур управління, при побудові апарату управління, при розстановці кадрів [1].

У науці визначено також такі принципи, як соціалізації особистостей; закон соціальної структуризації організації; закон соціального статусу (соціальних ролей); закон соціальної мобільності; закон соціального контролю тощо. До загальних закономірностей управління можна зарахувати закономірність відповідності соціального змісту управління формам власності на засоби виробництва; закономірність переважної ефективності свідомого рівномірного управління; закономірність співвідношення керуючих і керованих систем, суб'єкта та об'єкта управління тощо.

Якщо загальні закономірності властиві управлінню загалом, то часткові закономірності характерні для окремих сторін і систем управління. До часткових закономірностей можна зарахувати зміни функцій управління, закономірність оптимізації числа стадії та концентрації функцій управління й закономірність розповсюдженості контролю. Закономірності управління мають об'єктивний характер і цінуються в процесі управлінської діяльності людей та повинні враховуватися при формуванні принципів управління.

У теорії менеджменту виокремлюють чотири основні групи методів дослідження: аналіз об'єкта дослідження, моделювання, науковий експеримент, соціологічні методи [3].

Аналіз об'єкта виконується з використанням трьох підходів: діалектичного, конкретно-історичного, системного. Діалектичний підхід дає змогу дослідити явища та факти у їх розвитку та взаємозв'язку, єдності та протиріччях. Конкретно-історичний підхід полягає в дослідженні відносин управління з урахуванням впливу на них виробничих, економічних, соціальних, психологічних та інших факторів. Системний підхід спрямований

на виявлення як загальних властивостей системи в комплексі, так і її елементів, внутрішніх зв'язків.

Моделювання є поширеним загальнонауковим методом. Найчастіше застосовують такі моделі: вербальні (словесні), які характеризують об'єкти словами літературної мови; статутні навчальних закладів, посадові інструкції; аналогові, які подають досліджуваній об'єкт у вигляді аналога, який поводить як реальний об'єкт, не будучи ним; тренажери; математичні, які є сукупністю математичних співвідношень, що відображають залежність вихідних перемінних об'єкта від вхідних.

Як і моделювання, експеримент належить до розповсюджених загальнонаукових методів дослідження, і проводять його з метою перевірки теоретичних положень. Але експерименти в менеджменті, у соціальних системах повинні бути максимально обґрунтовані [5].

Методи соціологічних досліджень набули широкого розповсюдження в практиці менеджменту (опитування, тестування, соціометрія тощо). За допомогою цих методів отримують соціальну інформацію про колектив.

Висновки. Менеджмент як систематичне наукове дослідження проблем управління сформувався на початку ХХ ст. У наш час важко назвати більш важливу й багатогранну сферу діяльності, ніж управління, від якого значною мірою залежить і ефективність навчального закладу освіти.

Знання теоретичних основ освітнього менеджменту дають можливість оволодіння культурою та мистецтвом керування колективом: уміння ставити загальну та конкретну мету, завдання діяльності, розробляти стратегію управління з урахуванням суспільних, колективних та особистих інтересів, контролювати процес їх організації. Першочергове завдання менеджменту вищої освіти полягає в створенні організаційної культури, творчого інноваційного клімату, які стимулюють працівників на нововведення.

Перспективи подальших розвідок щодо теоретико-методологічних засад менеджменту в освіті ми вбачаємо в розробці сучасної моделі управління закладами освіти, в тому числі й вищими, використання зарубіжних концепцій менеджменту тощо.

Список використаної літератури

1. Богонліб Т. М. Принципи управління вузом / Т. М. Богонліб. – Переяслав-Хмельницький : Знання, 2004. – 204 с.
2. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті: соціально-психологічний аспект : монографія / Л. Н. Коломінський. – Київ : МАУП, 2000. – 286 с.
3. Освітній менеджмент : навч. посібник для викладачів ін-тів післядипломної освіти, керівників загальноосвіт. навч. закл., слухачів курсів підвищ. кваліфікації / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – Київ : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
4. Хомаківський Є. І. Психологія управління : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Є. І. Хомаківський. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 608 с.
5. Шоробура І. М. Педагогічний менеджмент : курс лекцій / І. М. Шоробура. – Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2010. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2017.

Шоробура И. М. Теоретико-методологические основы образовательного менеджмента

В статье раскрыты теоретико-методологические основы образовательного менеджмента, показано его сущность, закономерности, принципы.

В частности, обращено внимание на принципы целенаправленности, плановости, компетентности, стимулирования и др. Принцип целенаправленности определен сущностью программно-целевого управления и предполагает четкую постановку целей перед каждым учебным заведением и каждым его подразделением. Акцентировано на принципе плановости управления, который связан с программно-целевым управлением и предусматривает составление программы действий и ее реализацию. Указано, что принцип компетентности означает знание менеджером объекта управления, его способность воспринимать компетентную консультацию специалистов при принятии решений. Подчеркнуто, что принцип стимулирования допускает мотивацию трудовой деятельности на основе использования материальных и моральных стимулов, а принцип иерархичности предусматривает вертикальное разделение управленческого труда. Освещены основные группы методов управления: административных, психолого-педагогического и общественного воздействия, стимулирования, прогнозирования и др.

Ключевые слова: менеджмент в образовании, методология менеджмента, закономерности управления, принципы управления, методы управления.

Shorobura I. Theoretical-Methodological Foundations of Educational Management

Theoretical-methodological principles of educational management have been revealed in the article, its essence, regularities, principles have been shown. In particular, the attention is paid to the principles of purposefulness, planning, competence, stimulation and others. The principle of purposefulness is determined as the essence of program-goal management and involves clear setting of goals to every educational institution and its every department. It is stressed on the principle of management planning, which is connected with the program-goal management and provides making the program of actions and its implementation.

The principle of competence means knowledge by the manager of the object of management, its ability to perceive competent expert's consultation when making decisions. The principle of stimulation involves motivation of labour activity on the basis of using material and moral incentives, and the principle of hierarchy provides vertical separation of administrative work. Also the main groups of methods of management: administrative, psychological-pedagogical and social impact, stimulation, forecasting, and others have been cleared out.

Management as a systematic scientific study of the problems of management was formed in the early twentieth century. Nowadays it is difficult to think of the more important and diverse field of activity than the management, which largely influence on the effectiveness of the educational institution.

Knowledge of theoretical bases of educational management gives the possibility of mastering the culture and the art of team management: ability to set general and specific goals, objectives of the activity, to develop the management strategy with taking into account social, collective and personal interests, to control the process of their organization. The primary objective of the management of high education is in creating organizational culture, creative innovative climate, stimulating workers for innovations.

Key words: management in education, management methodology, regularities of management, principles of management, methods of management.